

Alicja Zakrzewska-Półtorak

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ROZWÓJ REGIONALNY W WARUNKACH GLOBALIZACJI – UJĘCIE TEORETYCZNE

Streszczenie: Celem artykułu jest przegląd i ocena możliwego wpływu procesu globalizacji na przebieg rozwoju regionalnego. Zauważa się, że współcześnie rozwój regionalny jest silnie determinowany przez zdolności do: kooperacji z innymi regionami, włączania się w sieci gospodarcze, przyciągania atrakcyjnych inwestorów, budowy i rozwoju nowoczesnej infrastruktury, dbałości o jakość kapitału ludzkiego itp. W artykule zwrócono również uwagę na rosnącą popularność terminu globalizacja.

Słowa kluczowe: globalizacja, rozwój regionalny, region ekonomiczny, globalizacja.

1. Wstęp

Celem artykułu jest omówienie i ocena możliwego wpływu globalizacji gospodarki światowej na przebieg rozwoju regionalnego. Pojęcia globalizacji i rozwoju regionalnego są definiowane w literaturze przedmiotu różnorodnie, dlatego na początku przedstawiono definicje, jakie przyjęto na potrzeby niniejszego opracowania. Globalizacja to „dokonujący się na świecie długofalowy proces integrowania coraz większej liczby krajowych gospodarek ponad ich granicami, dzięki rozszerzaniu oraz intensyfikowaniu wzajemnych powiązań (inwestycyjnych, produkcyjnych, handlowych, kooperacyjnych), w wyniku czego powstaje ogólnoświatowy system ekonomiczny o dużej współzależności i znaczących reperkusjach działań podejmowanych/toczących się nawet w odległych krajach”¹. Natomiast rozwój regionalny odnosi się do procesu przemian, w trakcie którego następuje przechodzenie od stanów lub form prostszych do bardziej złożonych i zarazem doskonalszych, rozpatrywanego na poziomie regionów.

2. Delimitacja regionu ekonomicznego

W literaturze przedmiotu region jest różnie definiowany i wyodrębniany na podstawie różnych kryteriów. Szczególnie interesujący z punktu widzenia analizy prze-

¹ A. Zorska, *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 20.

biegu rozwoju regionalnego jest obszar określany jako region ekonomiczny. Jednak jego delimitacja w praktyce nastęrcza wiele trudności. Jest to związane z cechami, które charakteryzują tego typu region.

Według R. Domańskiego region ekonomiczny jest to „obszar – część większej całości – z ukształtowanym lub kształtującym się układem ekonomicznym, którego elementy powiązane są między sobą i ze środowiskiem przyrodniczym relacjami współwystępowania i współzależności, a z otoczeniem zewnętrznym – relacjami współzależności o dużym nasileniu²⁷”. Według J. Leśniaka region ekonomiczny to obszar wyodrębniony na podstawie kryteriów ekonomicznych, funkcjonalnie związany z całą gospodarką narodową oraz posiadający określony profil gospodarczy³.

W literaturze definiuje się również kompleksowy region ekonomiczny. Mianem tym określa się „obszar, na którym istnieje obiektywnie i rozwija się, tkwiąc w rzeczywistości środowiska geograficznego, pewien układ ekonomiczny obejmujący powiązaną ze sobą różnorodnymi więzami działalność ekonomiczną (przemysłową, rolną, usługową) i społeczną człowieka⁴⁷”. Region taki ma charakter „zbioru nie domkniętego, tzn. takiego, w którym istnieją wprawdzie wyraźne granice, ale granice te nie stanowią bariery dla powiązań międzyregionalnych związanych z przepływem dóbr, ludzi, środków pieniężnych i informacji oraz powiązaniami usługowymi wyższego rzędu⁵⁷”.

Kompleksowy region ekonomiczny może się rozwijać dzięki swej odrębności, wynikającej przede wszystkim z istniejących wewnętrznych powiązań funkcjonalnych. Jednocześnie pomyślny jego rozwój determinuje stopień otwarcia na otoczenie. Według S. Korenika region ekonomiczny to przestrzennie zwarty obszar o następujących cechach⁶:

1. Obejmuje podobne jednostki elementarne.
2. Posiada powiązania wewnętrzne oraz zewnętrzne, te pierwsze – silniejsze.
3. Cechuje go pewna specjalizacja.
4. Ma ukształtowany zespół sił wytwórczych.
5. Cechuje go pewien sposób domknięcia.
6. Jego społeczność ma zdolność do samodzielnego formułowania celów i ich realizacji.
7. W jego obrębie funkcjonuje co najmniej jeden ośrodek miejski, który integruje strukturę.
8. Poszczególne jego elementy są położone blisko siebie.

² R. Domański, *Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych*, PWE, Warszawa 1972, s. 7.

³ J. Leśniak, *Planowanie przestrzenne*, PWN, Warszawa 1985, s. 278, cyt. za: S. Korenik, *Dysproporcje w rozwoju regionów Polski – wybrane aspekty*, Wydawnictwo AE, Wrocław 2003, s. 52.

⁴ K. Kuciński, *Geografia ekonomiczna. Zarys teoretyczny*, wyd. 9, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2004, s. 179-180.

⁵ K. Kuciński, op. cit., s. 180.

⁶ S. Korenik, op. cit., s. 53.

Spośród wymienionych powyżej, kluczowe wydają się takie cechy, jak: silne powiązania wewnętrzne oraz specjalizacja (może ona dotyczyć jednego, kilku lub kilkunastu rodzajów działalności gospodarczej) oraz tożsamość regionalna wynikająca z ukształtowanej świadomości społecznej. Do tego można dodać za W. Kosiedowskim, że region ekonomiczny jest obszarem celowo zorganizowanym, świadomie realizującym określone funkcje i zadania, a tym samym – określone cele społeczne i gospodarcze, ustrukturalizowanym ze względu na wewnętrzny i międzyregionalny podział pracy oraz podział funkcji i hierarchię kompetencji. Obszar ten jest względnie wyodrębniony z otoczenia, ale jednocześnie na nie otwarty. Dysponuje zasobami czynników endo- i egzogenicznych, między którymi występują sprzężenia zwrotne, oraz transformuje zasoby w dobra i usługi, aby osiągać ustalone cele społeczne i gospodarcze⁷.

Nateżenie powiązań ekonomicznych (mimo opisywanego w literaturze przedmiotu tzw. zjawiska kompresji czasu i przestrzeni) ułatwia wysoki stopień dostępności przestrzennej regionu. Regiony Unii Europejskiej ze względu na czas potrzebny na dotarcie do innych można podzielić na następujące grupy⁸:

- regiony centralne – dla których wskaźnik wynosi ponad 50% średniej unijnej państw członkowskich, zlokalizowane w trójkącie North Yorkshire – Franche-Comte – Hamburg;
- regiony pośrednie – wartość wskaźnika dostępności mieści się w przedziale 40-50% średniej unijnej, większość regionów „starej” Unii Europejskiej (sprzed 1 maja 2004 r.);
- regiony peryferyjne – wartość wskaźnika wynosi poniżej 40% średniej unijnej, regiony Europy Północnej (w Szwecji i Finlandii), Europy Północno-Zachodniej (północna Szkocja i Irlandia), regiony południowe (w Portugalii i Hiszpanii), a także wyspy Morza Śródziemnego, południowe Włochy i Grecja oraz regiony nowych państw członkowskich;
- regiony ultraperyferyjne – regiony zamorskie, dla których wskaźnik jest wyraźnie niższy niż 40% średniej unijnej.

W Polsce do celów badawczych najczęściej traktuje się 16 województw jako odrębne regiony ekonomiczne; w całej Unii Europejskiej można to odnieść do poziomu NUTS 2. Tym samym stosuje się pewne uproszczenia, ułatwiające analizę przebiegu procesów rozwojowych, utożsamiając region ekonomiczny z jednostką podziału administracyjnego kraju. W znaczeniu przedstawionym powyżej region ekonomiczny często nie pokrywa się z regionem administracyjnym.

⁷ W. Kosiedowski, *Regiony Europy Środkowo-Wschodniej w procesie integracji ze szczególnym uwzględnieniem wschodniego pogranicza Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2008, s. 31.

⁸ K. Głębicka, M. Grewiński, *Polityka spójności społeczno-gospodarczej Unii Europejskiej*, Elipsa, Warszawa 2005, s. 184.

3. Przebieg rozwoju regionalnego a globalizacja

Współcześnie regiony rozwijają się w otoczeniu, które podlega procesowi globalizacji, objawiającej się m.in. stosunkowo swobodnym przepływem czynników produkcji. Według A. Zorskiej na rozwój globalizacji wpłynęły przede wszystkim trzy grupy czynników, związanych odpowiednio z: postępowaniem naukowo-technicznym, międzynarodową konkurencją oraz polityką ekonomiczną państw⁹. Globalizacja nie byłaby możliwa bez przemian, które dokonały się w gospodarce światowej i jej poszczególnych rejonach, począwszy od lat osiemdziesiątych XX wieku. Były to¹⁰:

1. Przemiany gospodarczo-polityczne w krajach postkomunistycznych (w tym prywatyzacja majątku państwowego).

2. Zmiany w przepisach i umowach pozwalające na liberalizację handlu oraz przepływów kapitału.

3. Regionalna integracja gospodarek poszczególnych państw oraz utworzenie i rozwój jednolitego rynku europejskiego (od 1 lipca 1987 r.) oraz europejskiego obszaru gospodarczego (od 1 stycznia 1994 r.).

4. Rozbudowa i tworzenie, w poszczególnych krajach i regionach, atrakcyjnych bodźców w ramach polityki wobec inwestorów zagranicznych.

5. Zmiany w strategiach przedsiębiorstw międzynarodowych (wynikające z rosnącej presji na obniżanie kosztów, pozyskiwanie nowych rynków zbytu oraz zwiększanie efektywności działania).

6. Przemiany technologiczne (wzrost kosztów produkcji, m.in. na badania i rozwój, oraz skracanie się cyklu życia produktu z jednej strony oraz pojawienie się nowych narzędzi komunikacji – z drugiej).

7. Przemiany socjoekonomiczne – powodujące m.in. upodobnianie się gustów konsumentów.

Warto podkreślić, że globalizacja nie byłaby możliwa bez istnienia przedsiębiorstw międzynarodowych, które prowadzą wymianę handlową i podejmują bezpośrednio inwestycje zagraniczne w wielu krajach i regionach świata, przyczyniając się tym samym do rozszerzania i pogłębiania współzależności i relacji między regionami. Z drugiej strony działalność tych przedsiębiorstw przekłada się w znacznej mierze na impuls (lub jest jednym z nich) do rozwoju ewentualnie schyłku poszczególnych krajów i regionów. Dlatego regiony konkurują między sobą o przyciągnięcie i utrzymanie atrakcyjnych z ich punktu widzenia inwestorów, w tym inwestorów

⁹ A. Zorska, *Korporacje międzynarodowe w Polsce. Wyzwania w dobie globalizacji i regionalizacji*, Difin, Warszawa 2002, s. 24.

¹⁰ Por. J.H. Dunning, *The impact of completion of the European Internal Market on FDI*, [w:] *Regions, Globalization and the Knowledge-based Economy*, ed J.H. Dunning, Oxford University Press, Oxford-New York 2000, s. 131-167; B. Liberda, *Inwestycje zagraniczne, oszczędności wewnętrzne i polityka gospodarcza*, [w:] *Kapitał zagraniczny w Polsce. Warunki działania*, red. Z. Sadowski, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1999, s. 37; J. Rymarczyk, *Internacjonalizacja przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa 1996, s. 13-14.

zagranicznych, zwłaszcza takich, którzy umożliwią uruchomienie nieużywanych oraz bardziej efektywne wykorzystanie dotychczas eksploatowanych zasobów regionu, spowodują napływ technologii i kapitału, jak również stworzą dostęp do międzynarodowych sieci powiązań i informacji.

Współcześnie przedsiębiorstwa przy wyborze lokalizacji kierują się przede wszystkim następującymi kryteriami¹¹:

1. Poszukują sprawnie funkcjonujących tzw. dystryktów marshallowskich, czyli nagromadzenia małych i średnich firm, specjalizujących się w różnych segmentach jednej gałęzi produkcji i zarządzanych przez innowacyjnych przedsiębiorców, na jednym, stosunkowo niewielkim terenie, co pozwala na wykorzystanie istniejących związków ze środowiskiem miejskim oraz różnorodnym rynkiem zasobów pracy.

2. Poszukują rozwiązań organizacyjnych dla swoich wyspecjalizowanych w realizacji konkretnych zadań oddziałów lub filii, zwiększających globalną efektywność.

3. Poszukują możliwości nawiązywania współpracy z innymi firmami zlokalizowanymi na całym świecie, działającymi w różnych dziedzinach, nastawionymi na rozwój nowoczesnych technologii, będącymi potencjalnymi twórcami innowacji.

Aby przyciągnąć i utrzymać inwestorów, regiony konkurują jakością, ceną i ilością zasobów oraz oferowanymi warunkami polityki wobec inwestorów. Konkurować można na bazie jednego typu zasobów lub ich prostego układu albo stawiając na synergii wielu zasobów w skomplikowanych konfiguracjach, w których przewagę konkurencyjną uzyskuje się przy rosnącej roli czynników intelektualnych¹². Uwzględniając uwarunkowania globalnej gospodarki, regiony konkurujące na bazie przewagi pierwszego typu mają niewielkie szanse, aby przyciągnąć i utrzymać atrakcyjnych dla siebie inwestorów. Wyjątkiem mogą być regiony zasobne w surowce strategiczne.

W strukturze przestrzennej regionu ważne są duże jednostki osadnicze, wielkie miasta i obszary metropolitalne. Jak wskazuje obserwacja, wśród wysoko rozwiniętych gospodarek regionalnych na świecie prym wiodą te z silnymi, rozwiniętymi obszarami metropolitalnymi. Biorąc pod uwagę znaczenie i rozwój, największe światowe metropolie można podzielić na trzy grupy. Są to¹³:

– metropolie światowe (inaczej metropolie alfa)¹⁴: Londyn, Paryż, Frankfurt, Mediolan, Los Angeles, Chicago, Nowy Jork, Tokio, Hongkong, Singapur; są one

¹¹ Zob. B. Jałowiecki, *Metropolie jako bieguny rozwoju*, [w:] *Problemy transformacji struktur regionalnych i konkurencyjność regionów w procesie integracji europejskiej*, red. A. Klasik, Z. Ziolo, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania, Rzeszów 2002, s. 49.

¹² K. Heffner, *Regiony peryferyjne we współczesnej gospodarce*, [w:] *Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej*, red. A. Bołtromiuk, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2003, s. 19.

¹³ B. Jałowiecki, M.S. Szczepański, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 215.

¹⁴ Najważniejsze to: Nowy Jork, Tokio i Londyn (por. np. A. Jewtuchowicz, *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005, s. 49).

podstawowymi węzłami oraz sterują procesami globalizacji, kontrolując gospodarkę światową;

- metropolie kontynentalne (metropolie beta): Moskwa, Bruksela, Zurych, Madryt, Seul, Sydney; nie posiadają całkowicie zróżnicowanych funkcji międzynarodowych, rozwijają się głównie dzięki ponadnarodowym powiązaniom regionalnym i wpływaniu na gospodarkę kontynentalną;
- metropolie regionalne (metropolie gamma): Amsterdam, Hamburg, Kopenhaga, Sztokholm, Dusseldorf, Berlin, Warszawa, Praga, Genewa, Monachium, Budapeszt, Barcelona, Rzym, Istambuł, Johannesburg, Minneapolis, Montreal, Boston, Waszyngton, Atlanta, Davos, Miami, Houston, Caracas, Santiago, Buenos Aires, Pekin, Szanghaj, Osaka, Tajpej, Bangkok, Kuala Lumpur, Manila, Dżakarta, Melbourne; odgrywają kluczową rolę w skali kraju i krajów sąsiednich lub mają określoną specjalizację światową, nie są w stanie pełnić funkcji sterujących i kontrolnych.

To właśnie wymienione powyżej metropolie (zwłaszcza typu alfa i beta) decydują o wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów, na których terenie się znajdują. Jednakże regiony te nie są w stanie uniknąć niekorzystnego pod względem gospodarczym, społecznym i przestrzennym zjawiska, jakim są znaczące dysproporcje rozwojowe wewnątrz regionu.

4. Podsumowanie

Wskazane powyżej zjawiska i procesy, charakteryzujące globalizację, determinują w znacznym stopniu kierunki rozwoju regionalnego. Są to zwłaszcza: otwarcie na współpracę międzyregionalną, wchodzenie w sieci, poszukiwanie inwestorów mogących zapewnić nowoczesność i konkurencyjność gospodarki regionu, dbałość o infrastrukturę i jakość kapitału ludzkiego itp. Wśród głównych czynników prowadzących do globalizacji wymienia się¹⁵:

- siły ekonomiczne (wzrastające dochody indywidualne, handel światowy, światowe rynki finansowe, siły rynkowe, konkurencję światową),
- siły techniczne (industrializacja, rewolucja transportowa, rewolucja informacyjno-komunikacyjna),
- siły społeczne (konsumpcja, ujednoczenie się upodobań konsumentów, edukacja i umiejętności),
- siły polityczne (redukcja barier handlowych, prawa własności intelektualnej, prywatyzacja, tworzenie się ugrupowań handlowych, standardy techniczne).

Ich siła i przebieg oddziałują znacząco na możliwości rozwoju poszczególnych regionów.

¹⁵ G. Stonehouse, J. Hamill, D. Campbell, T. Purdie, *Globalizacja. Strategia i zarządzanie*, Felberg, Warszawa 2001, s. 25.

Trzeba odnotować, że coraz częściej obok pojęcia globalizacji używa się terminu glocalizacja, rozumianego jako efekt wzajemnego przenikania się i oddziaływania płaszczyzn: globalnej i lokalnej¹⁶, pozwalający – dzięki wykorzystaniu nowoczesnych technik komunikacyjnych – na jednocześnie wzmocnienie rozwoju lokalnego (bliskość) i globalizacji (dostępność)¹⁷. Takie podejście wydaje się wskazane z punktu widzenia przemian, jakie zachodzą współcześnie w gospodarce światowej.

Literatura

- Domański R., *Kształtowanie otwartych regionów ekonomicznych*, PWE, Warszawa 1972.
- Dunning J.H., *The impact of completion of the European Internal Market on FDI*, [w:] *Regions, Globalization and the Knowledge-based Economy*, ed. J.H. Dunning, Oxford University Press, Oxford, New York 2000.
- Głąbicka K., Grewiński M., *Polityka spójności społeczno-gospodarczej Unii Europejskiej*, Elipsa, Warszawa 2005.
- Heffner K., *Regiony peryferyjne we współczesnej gospodarce*, [w:] *Regiony peryferyjne w perspektywie polityki strukturalnej Unii Europejskiej*, red. A. Bołtomiuk, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2003.
- Jałowiecki B., *Metropolie jako bieguny rozwoju*, [w:] *Problemy transformacji struktur regionalnych i konkurencyjność regionów w procesie integracji europejskiej*, red. A. Klasik, Z. Ziolo, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania, Rzeszów 2002.
- Jałowiecki B., Szczepański M.S., *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
- Jewtuchowicz A., *Terytorium i współczesne dylematy jego rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005.
- Korenik S., *Dysproporcje w rozwoju regionów Polski – wybrane aspekty*, Wydawnictwo AE, Wrocław 2003.
- Kosiedowski W., *Regiony Europy Środkowo-Wschodniej w procesie integracji ze szczególnym uwzględnieniem wschodniego pogranicza Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2008.
- Kuciński K., *Geografia ekonomiczna. Zarys teoretyczny*, wyd. 9, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2004.
- Leśniak J., *Planowanie przestrzenne*, PWN, Warszawa 1985.
- Liberda B., *Inwestycje zagraniczne, oszczędności wewnętrzne i polityka gospodarcza*, [w:] *Kapitał zagraniczny w Polsce. Warunki działania*, red. Z. Sadowski, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1999.
- Rymarczyk J., *Internacjonalizacja przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa 1996.
- Stonehouse G., Hamill J., Campbell D., Purdie T., *Globalizacja. Strategia i zarządzanie*, Felberg, Warszawa 2001.
- Torrès O., *Lokalna globalizacja czy globalna lokalizacja. Rozważania na temat glocalizacji*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów*, red. A. Jewtuchowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004.

¹⁶ A. Jewtuchowicz, op. cit., s. 38.

¹⁷ O. Torrès, *Lokalna globalizacja czy globalna lokalizacja. Rozważania na temat glocalizacji*, [w:] *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów*, red. A. Jewtuchowicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 25-26, cyt. za: A. Jewtuchowicz, op. cit., s. 40.

Zorska A., *Korporacje międzynarodowe w Polsce. Wyzwania w dobie globalizacji i regionalizacji*, Difin, Warszawa 2002.

Zorska A., *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.

REGIONAL DEVELOPMENT AND GLOBALIZATION – A THEORETICAL APPROACH

Summary: The aim of this paper is a review and an assessment of the possible influence of globalization on the path of the regional development. Nowadays regional development is strongly determined by: co-operation among regions, entering economic networks, looking for attractive investors, infrastructure development and the quality of human capital etc. In addition, besides the term of globalization, the term of glocalization is becoming more and more popular.